

Σκέψεις για μία τολμηρή αναθεώρηση

του Νικολάου Α. Γ. Λιναρδάτου
Πρώην Βουλευτού

Τόλμα τέ νιν ζαμενήτς
καί σύνεσις πρόσκοπος σάωσον.
Πίνδαρος

Δέν είμαι νομικός, ούτε συνταγματολόγος (είδος, άλλωστε, όπως φαίνεται, έν υπερεπαρκεία) και ίσως λίγα (ή πολλά) από αυτά που θά γράψω μέ τήν εύκαιρία και επί του θέματος τής αναθεώρησης του Συντάγματος, να είναι από νομική ή συνταγματολογική άποψη άνοησιες. Ός πολίτης όμως τής ελεύθερης και «εύημερούσης» αυτής χώρας, έχων επί πλέον σθετεύσει για μερικά χρόνια στή Βουλή των Έλλήνων, δικαιούμαι, μέ τήν αυτόνομη άδειά σας, να γράφω και καμμία άνοησία. Αυτόνομη, γιατί «καθένας μπορεί να εκφράζει και διαδίδει προφορικά, γραπτά και διά του Τύπου τούς στοχασμούς του...» (άρθρο 14, παρ. 1 του Συντάγματος τής Ελλάδος). Στην άνάλυση που θά επιχειρήσω άρχιζω μέ ένα σκεπτικό, έτσι σάν σε δικαστική άπόφαση, όχι πάρα πολύ έκτενες, ούτε όμως και πολύ θραχύ.

Ο Friedrich A. Hayek, ο πίο σημαντικός ίσως φιλελεύθερος στοχαστής του περασμένου αιώνα, στην εισαγωγή ενός από τά βασικά έργα του «Τό Σύνταγμα τής Έλευθερίας» και κάτω άκριβώς από τή σχετική έπικεφαλίδα παραθέτει έκτενες άπόσπασμα από τόν Έπιτάφιο λόγο του Περικλέους: «Ζώμεν υπό πολίτευμα, τό όποιον δέν έπιζητεί ν' άντιγράψει τούς νόμους των άλλων (...). Καί καλείται μέν τό πολίτευμά μας δημοκρατία, λόγω του ότι ή Κυβέρνηση του κράτους εύρίσκεται ούχι εις χείρας των όλίγων, αλλά των πολλών. Άλλά διά μέν των νόμων ασφαλίζεται εις όλους ισότης, δικαιοσύνη διά τά ιδιωτικά συμφέροντα (...). Καί όχι μόνον εις τόν δημόσιόν μας βίον πολιτευόμεθα μέ πνεύμα έλευθερίον, αλλά εις τήν άναμεταξύ μας καθημερινήν έπικοινωνίαν ειμμεθα έλευθεροί καχυποψίας. Άλλ' ένώ εις τάς ιδιωτικάς μας σχέσεις άποφεύγομεν να φαινόμεθα δυσάρεστοι, εις τόν δημόσιόν βίον άποφεύγομεν τήν παρανομίαν, από εύλάβειαν πρό πάντων προς τάς έπιταγάς των εκάστοτε άρχόντων και των νόμων, εκείνων ιδίως εξ αυτών, όσοι έχουν τεθεί είτε προς υπεράσπισιν των άδικουμένων, είτε μολονότι άγραφοί, φέρουν άναμφισήτητον όνειδος εις τούς παραβάτας των» (μετάφραση Έλευθερίου Βενιζέλου).

Έκ Διός άρχεσθαι. Θά ήταν έσωτερική άσυνέπεια άν, για ένα έργο μέ σκοπό τήν κατανόηση του ρόλου τής έλευθερίας σε μία δημοκρατική κοινωνία, ή άρχή δέν γινόταν από τήν άρχαίαν Έλλάδα, γιατί από τά μέσα του 5ου προχριστιανικού αιώνα ή Δημοκρατία υπήρχε εκεί ως σύστημα θεσμών, ως θεωρία διακυβερνήσεως και ως λέξη.

Από εκεί κάπου θά ήθελα και ένώ να ξεκινήσω τήν άνάλυσή μου. Από μία άναφορά στον Άριστοτέλη. Ο Άγγλος πάλαι ποτέ καθηγητής G.E.G. Catlin στο ένδιαφέρον σύγγραμμά του «Systematic Politics, Elementa politica et sociologica» (1962) επιχειρήματα να προσδιορίσει τήν πρώτη από τίς πέντε, όπως τίς άπαριθμεί, χρήσεις τής λέξεως «Δημοκρατία» παρατηρεί ότι δέν πρόκειται, κατ' αυτή, άπλώς περί μορφής διακυβερνήσεως, αλλά για ένα πολύτιμο ήθικό πρότυπο ζωής. Ο Άριστοτέλης σε αυτό τό πρότυπο άναφέρεται, όταν περιγράφει ως χαρακτηριστικό τής Δημοκρατίας τήν έμφαση στην προσωπική έλευθερία.

Οι άλλες χρήσεις τής λέξεως περιγράφουν μία κοινωνία, στην όποίαν ή έξουσία άσκειται από τούς πολλούς ή/και εκείνη, στην όποίαν ό κάθε πολίτης έχει πολιτικά δικαιώματα και όπου αυτά περιορίζουν τή συνταγματική έξουσία τής πλειοψηφίας. Προσθέτω ένώ στο προηγούμενο σημείο ότι οι πρόδρομοι των σημερινών δημοκρατικών συνταγμάτων, ή Magna Carta (1215) και ή Compimatio Cartarum (1297) χαρακτηρίζονται κυρίως ως έγγραφα κάποιων έλευθεριών και άντιηγεμονικών διαδικασιών, όχι δε ως συστήματα διακυβερνήσεως.

Έτσι πλευρίζουμε τήν έννοια του συντάγματος, για τήν όποία θά άρκεσθώ για τούς σκοπούς αυτής τής μελέτης, στον όρισμό του S.E. Finer, παλαιού καθηγητή στο πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ, από τό βιβλίό του «Comparative

Government» (1970): «Συντάγματα είναι κώδικες κανόνων, οι όποιοι διέπουν τήν κατανομή λειτουργιών, έξουσιών και καθηκόντων μεταξύ των διαφόρων κυβερνητικών όργάνων και των άξιωματούχων τους και τέλος καθορίζουν τίς σχέσεις μεταξύ αυτών και του κοινού».

Έδώ όρθώνεται τό βασικό πρόβλημα τής δημοκρατίας σε σχέση μέ τόν φιλελευθερισμό. Τούτο δέν είναι ποιός άσκει τήν έξουσία, αλλά ποιός πρέπει να είναι οι περιορισμοί που επιβάλλεται να τίθενται σε όσους άσκούν τήν έξουσία, τά όρια τά όποια μία έλεύθερη κοινωνία πρέπει να θέτει στις καταπιεστικές δυνάμεις τής Κυβερνήσεως. Σε αυτό τό πρόβλημα θά περιμενε κανείς να κληθεί να δώσει λύση ή παρούσα πολιτική τάξη μέ τήν προταθείσα αναθεώρηση του Συντάγματος, ενός συντάγματος που πάσχει, γιατί έχει συνταχθεί σε έποχές κυριαρχίας κρατικιστικών ιδεών.

Τόν Ιούνιο του 2001 έδημοσιεύθηκαν στην «Έστια» μία σειρά τριών έπιφυλλίδων μου μέ τόν τίτλο «Η χαμένη αναθεώρηση του Συντάγματος». Η θέση, τήν όποια ύπεστήριζα, είναι ότι ή Δημοκρατία μας παρουσιάζει ένα πολύ πλατύ έλλειμμα. Δέν εξασφαλίζει κατά μή δυνατό να παρακαμφθεί τρόπο τήν προστασία των πολιτών από τήν αυθαιρεσία του κράτους και τής Κυβερνήσεως. Έγγραφα τότε (ή ύπόμνηση δέν νομίζω πως περιττεύει): «... τό συνταγματικό πρόβλημα τής Ελλάδος είναι ή καθολική άνατροπή τής ισορροπίας άνάμεσα στην νομοθετική και τήν εκτελεστική λειτουργία τής πολιτείας, εις βάρος θέβαια τής πρώτης. Καί ή θλιβερή κατάσταση τής Βουλής άποτελεί κίνδυνο για τήν άληθινή δημοκρατία. Τό πολίτευμά μας είναι λόγω μέν (κοινοβουλευτική) δημοκρατία, έργω δε υπό του πρώτου άνδρός (του πρωθυπουργού) άρχή. Ο πρωθυπουργός από τή στιγμή, που θά εξασφαλίσει τήν πλειοψηφία τής Βουλής, και, καθ' ό μέτρον έλέγχει τό κόμμα του, γίνεται άπόλυτος άρχων τής χώρας (...). Τί συμβαίνει τώρα στην ελληνική πολιτεία; Κατ' άρχήν ξεκινάμε από τήν άφειρητία ότι όλες οι σχέσεις και οι πίο άσημαντες ρυθμίζονται από κανόνες περιβεβλημένους τή μορφή τυπικών νόμων. Ός εκ τούτου ή Βουλή είναι ύποχρεωμένη να συζητεί και να ψηφίζει ένα πολύ μεγάλο αριθμό νομοσχεδίων. Καί μέ τίς νέες προτεινόμενες περιφερειακές άλλαγές του συντάγματος ή Κυβέρνηση, στην πραγματικότητα ό πρωθυπουργός, του όποίου «οιονεί» υπάλληλοι είναι οι ύπουργοί, θά εξακολουθήσει να περνάει νόμους μέ τήν ίδια θεβαιότητα, ταχύτητα και έλλειψη ούσιαστικής συζητήσεως όπως ως και σήμερα».

Κατά τό Σύνταγμα «τό πολίτευμα τής Ελλάδας είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία». (Πρώτα μία παρενθετική παρατήρηση. Τής Ελλάδας μέ έννοχλει σε τόσο έπίσημο κείμενο. Η Έλλάς, τής Ελλάδος μέ τήν τρίτοκλητη κατάληξη και τήν άρχαιοτροπή γενική υποβάλλει, σε έμέ τουλάχιστον, ότι πρόκειται για κάτι πάρα πάνω, για κάτι όχι τόσο κοινό).

Ο άντιρροσίας:

– Είναι πράγματι προεδρευόμενη; – Μμμ! Έδώ μέ τήν αναθεώρηση του 1986 ο Πρόεδρος τής Ελληνικής Δημοκρατίας δέν είναι φορέας καμμίας έξουσίας. Είναι πλέον άπλός τελετουργικός τύπος.

– Κοινοβουλευτική; Μέ τήν πλήρη ύποταγή του κοινοβουλίου στις έπιδιώξεις (και όρέξεις) τής εκάστοτε πρωθυπουργικής ήγεμονίας και τήν άπόλυτη ύπεροχή τής εκτελεστικής έξουσίας στη λειτουργία του πολιτεύματος, δύσκολα κυριολεκτούμε όταν μιλάμε περί κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. «Τίς (άντιπροσωπευτικές συνελεύσεις) άποκαλούμε νομοθετικά σώματα, αλλά κατά πολύ τό μεγαλύτερο μέρος τής εργασίας τους συνίσταται όχι στην άρθρωση και

έγκριση γενικών κανόνων συμπεριφοράς, αλλά προς τήν κατεύθυνση των μέτρων τής Κυβερνήσεως, τά όποια άναφέρονται σε συγκεκριμένα θέματα» παρατηρεί ο Hayek στο σημαντικότατο τρίτομο έργο του μέ τόν ένδεικτικό τίτλο «Law, Legislation and Liberty» (1973).

Ο έπιμερισμός τής έξουσίας σε διάφορα χέρια (και μυαλά), ή άρχή τής διακρίσεως των έξουσιών, είναι μία μέθοδος, μέ τήν όποίαν επιχειρείται προστασία από τόν ήγεμονικόν αυταρχισμό. Καί τό Σύνταγμα μας πράγματι προβλέπει τήν κατανομή τής κρατικής έξουσίας σε τρεις λειτουργίες. Τό άρθρο 26 καθορίζει:

- «1. Η νομοθετική λειτουργία άσκειται από τή Βουλή και τόν Πρόεδρο τής Δημοκρατίας.
- «2. Η εκτελεστική λειτουργία άσκειται από τόν Πρόεδρο τής Δημοκρατίας και τήν Κυβέρνηση.
- «3. Η δικαστική λειτουργία άσκειται από τά Δικαστήρια...».

Τά άρθρα από τό 30 έως τό 86 περιγράφουν μέ περιττή λεπτομέρεια τά περί των έξουσιών νομοθετικής και εκτελεστικής (πολλές από τίς διατάξεις των άρθρων αυτών θά είχαν θέση μάλλον στον κανονισμό τής Βουλής ή σε άπλους νόμους). Οι εξισώσεις όμως άνατρέπονται όταν οι μεταθλητές τους μηδενίζονται. Τά πολλά λόγια είναι φτώχεια, λέει ή λαϊκή παροιμία.

Ο Larry Siedentop (λέκτορας Πολιτικής Σκέψεως στο πανεπιστήμιο τής Οξφόρδης) σε σύγγραμμά του μέ τόν τίτλο «Democracy in Europe», σχολιασθέν πολύ εύμενως όταν εκδόθηκε τό 2000, παρατηρεί: «Ποιά έγγυση παρείχε τό Βρετανικό σύνταγμα στις φιλελεύθερες συνταγματικές αξίες; Στην πραγματικότητα, καμμία. Καθ' έαυτήν ή κοινοβουλευτική έξουσία δέν παρέχει καμμία έγγυση κατά τής άναπτύξεως τής εκτελεστικής έξουσίας, τήν εκλειψη τής τοπικής αυτονομίας, άκόμη ούτε κατά τής διαθρώσεως τής ατομικής έλευθερίας». Αύτά στη Μεγάλη Βρετανία. Στην Έλλάδα;

Αναφέρθηκα ως ένώ σε διαπιστώσεις ξένων περί του ύποβιθασμού του ρόλου των κοινοβουλίων γενικώς για να καταλήξω πως αυτά που «δικτραγωδών» δέν είναι φαντασιώσεις δικές μου ή άλλων γκρινιάρηδων. Υπάρχει στον κόσμο μία γενική τάση. Μόνον που στην Έλλάδα είναι τρισευρότερα. Γιατί εκεί ισχύουν αυτά που σε μερικές χώρες λέγονται checks and balances. Έδώ δέν υπάρχει κανένας μηχανισμός έλέγχων και εξισορροπήσεων.

– Δημοκρατία; Ο Hayek, στον τρίτο τόμο (μέ τόν ύπότιτλο The Political Order of a Free People) του έργου που προανέφερα, έπισημαίνει: «Φαίνεται πως είναι ή φυσική ροή τής εξέλιξεως τής δημοκρατίας ότι, ύστερα από μία ένδοξη περίοδο, κατά τήν όποία είναι αυτόνομη και στην πραγματικότητα λειτουργεί ως προστασία και έγγυση τής προσωπικής έλευθερίας, γιατί δέχεται τούς περιορισμούς ενός άνωτερου νόμου (nomos), άργά ή γρήγορα έρχεται μία πλειοψηφία να διεκδικήσει τό δικαίωμα να ρυθμίζει κάθε μεμονωμένο ζήτημα μέ όποιονδήποτε τρόπο συμφωνεί». Αύτη ή εξέλιξη άναίρει τόν δημοκρατικό χαρακτήρα ενός πολιτεύματος και θεβαιώς σε άκραία μορφή ισχύει στη σημερινή Έλλάδα.

Τούτων ούτως έχόντων, όπως έγγραφε όταν είμαστε νέοι, ποιά σημασία έχουν και ποιά άλλαγή θά επιφέρουν στην άνέλιξη του πολιτεύματός μας προς τήν κυριολεκτική μορφή του, οι τροπολογίες που προτείνονται έν ύψει τής σχεδιαζόμενης αναθεωρήσεως του συντάγματος; Γιατί σχεδόν καμμία από τίς προτεινόμενες άλλαγές, όπως άνακοινώθηκαν από τούς άρχηγούς των κομμάτων δέν τέμνει τό πρόβλημα, που προσπάθησα να περιγράψω πίο πάνω.

Γιά να γίνει χειροπιαστά άντιληπτό πόσο μικρή άντίληψη υπάρχει τής κρίσεως, τήν όποία περ-

νάει ή Έλληνική πολιτεία, θά άναφέρω περιγραφικά πως έπαρουσιάσθηκαν σε μία από τίς θεωρούμενες σοβαρές άθηναικές έφημερίδες οι προτάσεις τής Νέας Δημοκρατίας: «Υπερτίτλος (μέ μικρού μεγέθους κεφαλαία) «ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ. Ο ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ (συνεία με μικρά, μεγέθους τό πολύ διπλασίου του κειμένου) άνοιξε τή διαδικασία προτείνοντας 25 άλλαγές». Τίτλος (όλοσέλιδος σε δύο άράδες γράμματα ύψους 14 χιλιοστομέτρων): «Συνταγματική φωτιά μέ δάση και μονιμότητα» (φωτιά στο δάσος συγκινεί, φαντάζομαι, θά σκέφθηκε ό εύρηματικός (!) συντάκτης). Τρία πουλάκια κάθονται... Καί όμως υπήρχαν προτάσεις, που άγνωθήκαν και οι όποίες τουλάχιστον άπτονται θεμάτων τής συνταγματικής τάξεως, όπως έκλογή του Προέδρου τής Δημοκρατίας, εκλογικό σύστημα, συνταγματικό δικαστήριο κ.ά. Δειλές θέβαια οι προτάσεις. Δειλές και οι προτάσεις του ΠΑΣΟΚ.

Γιά να όδηγηθούμε κάπου μέ αυτήν τή συζήτηση (ως συζήτηση τήν νοώ) θά προσθέσω μερικές γενικές σκέψεις μου, που θά μπορούσαν να άποτελέσουν τή βάση άλλαγών, οι όποίες θά συνέτειναν στην άποκατάσταση του προεδρικού, του κοινοβουλευτικού και του δημοκρατικού χαρακτήρα του συντάγματος μας. Η πρώτη σκέψη, από τήν όποία και θά ξεκινήσω, είναι ότι ή δημοκρατική λειτουργία μιας πολιτείας έξυπηρετείται καλύτερα και πίο άποτελεσματικά μέ τή διάσταση, τόν άνταγωνισμό μεταξύ των έξουσιών (νομοθετικής και εκτελεστικής) και μεταξύ φορέων τής ίδιας έξουσίας (Πρόεδρου τής Δημοκρατίας και Κυβερνήσεως, νομοθετικών σωμάτων μεταξύ τους, όπου υπάρχουν δύο), παρά από τή σημερινή ύποτιθέμενη άρμονική συνεργασία, που στην πραγματικότητα είναι σχέση έπιβολής και ύποταξης. Ο Ηράκλειτος ύπεστήριξε: «Έκείνο που παρουσιάζει άντιθέσεις, έναρμονίζεται. Η πίο ωραία άρμονία καταρτίζεται από όσα παρουσιάζουν διαφορά τόνων. Τά πάντα δημιουργούνται από τήν έριδα».

Αν και όταν για να ψηφισθεί ένας νόμος θά χρειαζόταν να συζητηθεί σε δύο νομοθετικά σώματα, είναι θέβαιο πως ή συζήτηση θά είναι ένδελεχής και πίο ούσιαστική. Καί δέν βλάπτει να καθυστερήσει ή ψήφιση του νόμου κατά λίγες ήμερες ή έβδομάδες. Ο Πρόεδρος τής Δημοκρατίας να μπορεί να εκφράζει τή διαφωνία του μέ τόν Πρωθυπουργό, και άν ή διαφωνία είναι θεβαιά και επί ούσιώδους κατά τήν εκάτερωθεν εκτίμηση ζητήματος, να μπορεί να διαλύσει τή Βουλή. Μόνον έτσι, κατανεμόμενη μεταξύ φορέων διαφορετικής πολιτικής και κοινωνικής προελεύσεως, θά διασπασθεί ή συγκεντρωμένη σήμερα σε ένα πρόσωπο άπόλυτη πολιτική ήγεμονία. Μέ τά ισχύοντα σήμερα από τό 1986, άν π.χ. ένας πρωθυπουργός δει στον ύπνο του ότι ή έπιβολή ενός φόρου (ή ή κατάργηση, τό ίδιο κάνει για τόν συλλογισμό μου) θά τόν ώφελήσει, τίποτε δέν μπορεί να τόν έμποδίσει να έχει τόν άπαιτούμενο νόμο μέσα σε πέντε-έξι ήμερες. Πέστε μου από τά 1975 ως τά σήμερα ένα νομοσχέδιο που ήθελε ή Κυβέρνηση να τό περάσει και δέν τό έπέρασε. Καί άντιστρόφως πέστε μου ένα νόμο που έγινε ύστερα από πρόταση τής άντιπολιτεύσεως. Η μέ πρωτοβουλία τής Βουλής.

Όταν έψηφίσθηκε τό Σύνταγμα τό 1975 έπικράτησαν δυστυχώς σκέψεις σκοπιμότητας και λυσιστέλειας (μέ λίγη σάλτσα κρατισμού και σοσιαλμανίας τής εποχής). Νόμο θέλω, τώρα τόν θέλω, στο τάκα-τάκα. Η αναθεώρηση του 1986 έχειροτέρεψε τά πράγματα μέ τόν περιορισμό τής έξουσίας του Προέδρου τής Δημοκρατίας σε έθιμοτυπικό συμβολισμό. Άνακεφαλαιώνοντας όλα, όσα έγινε προσπάθεια να λεχθούν χωρίς τσιμιμόνιες και προτού μπούμε στο κεφάλαιο των προτάσεων, θά έλεγα πως βρισκόμαστε σε μία κατάσταση, για τήν όποια ταιριάζει ή παραστατική φρασεολογία του γνωστού Ισπανού φιλοσόφου Jose Ortega y Gasset στο βιβλίό του «La rebelion de las masas» (1932, Η άνταρσία των μαζών): «Αυτός είναι ό σοβαρότερος κίνδυνος, που άπειλει σήμερα τόν πολιτισμό: Η Κρατική έπέμβαση. Η άπορρόφηση κάθε αυθόρμητης ιστορικής δράσεως, ή όποία μακροπρόθεσμα στηρίζει, τρέφει και ώθει τά άνθρώπινα πεπρωμένα».

(Θά ακολουθήσει δεύτερο μέρος μέ τίς προτάσεις).